

1863. GADA POĻU SACELŠANĀS NOTIKUMI LATGALĒ ACULIECINIEKU LIECĪBĀS UN ATMIŅĀS

Dorota Samborska-Kukuca

Dr. hab. hist., Lodzas Universitātes Polijas apgaismības laikmeta, pozitīvisma un Jaunās Polijas katedras profesore. Specializējusies 19. gadsimta poļu literatūras un kultūras vēstures izpētē senās Žečpospolitas (Polijas-Lietuvas valsts) pierobežā (Baltkrievija, Poļu Inflantija jeb Latgale), jau vairāk nekā 10 gadu pēta arī poļu literatūru Latgalē 19. gadsimtā, īpašu uzmanību veltot Kazimeža Bujņicka literārajai darbībai. Autore Polijas zinātniskajās aprindās augstu novērtētajai grāmatai “Poļu inflantietis. Kazimežs Bujņickis (1788–1878) – rakstnieks un izdevējs” (*Polски Inflantczyk. Kazimierz Bujnicki (1788–1878) – pisarz i wydawca*. Kraków, 2008), šobrīd strādā pie grāmatas “Abos Daugavas krastos – par poļu kultūras veidotājiem Latgalē un Baltkrievijā 19. gadsimtā”.

E-pasts: dds@wp.pl

Rakstā, izmantojot arī Latvijas vēsturei unikālus, līdz šim nezināmus Polijas avotus, atspoguļota Latgales poļu muižniecības nostāja, rīcība un tās sabiedriskā situācija 1863. gada sacelšanās laikā. Tāpat atspoguļota poļu muižniecības mentalitāte aplūkojamajā laika posmā. Autore atklāj Latvijas un Latgales vēsturē līdz šim nezināmus faktus, sniedzot arī bagātīgu sacelšanās lokālo īpatnību raksturojumu, ieskaitot cēloņu un seku analīzi. Raksta ievadā sniegts tulkotāja priekšvārds ar īsu pārskatu par vispārējo sacelšanās gaitu Latgalē.

Atslēgas vārdi: Latgale, poļu muižniecība, poļu sacelšanās, Krievijas varas iestādes, zemniecība.

TULKOTĀJA PRIEKŠVārDS¹

Polijas, Lietuvas, Baltkrievijas un Ukrainas vēsturē nozīmīgu vietu ieņem 1863. gada 22. janvārī saktā poļu² sacelšanās, kuras galvenais mērķis, tāpat kā 1830.–1831. gadā notikušās sacelšanās mērķis,³ bija neatkarīgas Polijas valsts atjaunošana 1772. gada robežās (pirmās

Polijas dališanas laikā). Tas nozīmē, ka sacelšanās dalībnieku plāni paredzēja arī Vitebskas guberņā ietilpstošo triju Latgales apriņķu iekļaušanu atjaunotajā Polijas valstī. Un jāuzsver fakts, ka atsevišķas sacelšanās dalībnieku (vietējo poļu muižnieku) bruņotas akcijas tiešām norisinājās arī Daugavpils apriņķī, kam vēstures literatūrā līdz šim pievērsta nepietiekama uzmanība (izņēmums ir H. Stroda raksts). Tomēr no minētā varam secināt, ka šim notikumam bija tieša loma arī Latvijas vēsturē. Vēl jo vairāk tāpēc, ka Krievijas valdības pēc sacelšanās pret poļiem vērstās represijas vistiešākajā veidā skāra un dažādos veidos iespaidoja arī Latgales latviešus (latiņu drukas aizliegums, zemnieku piespiedu pievēršana pareizticībai utt.). Galu galā tieši 1863. gada poļu sacelšanās sakāve iespaidoja arī jaunlatviešu programmatiskos mērķus un cīņas metožu izvēli, liekot tiem pilnībā atteikties no domas par bruņotas cīņas pret cara valdību iespējamību.

Sacelšanās sākās Krievijas impērijas sastāvā esošajā Polijas karalistē, un tiešais iemesls bija cara Aleksandra III nekonsekventā politika attiecībā pret šo īpatnējā stāvoklī atrodošos impērijas daļu (liela nozīme bija līdz galam Polijā nerealizētajai 1861. gada zemnieku atbrīvošanai no dzimtbūšanas, kuras īstenošana pārējā Krievijas teritorijā norisēja pēc citiem pamatprincipiem). 1860. gadā Varšavā aizsākās patriotiskas manifestācijas ar prasībām piešķirt karalistei savu konstitūciju, kas caram bija pilnībā nepieņemami. Manifestācijas ilga divus gadus, un tajās aktīvi piedalījās arī mācītāji (ne tikai katoļu garīdznieki, bet arī luterāņi un pat ebreju rabīni). 1862. gada sākumā tika izveidota slepena Nacionālā centrālā komiteja, kura pakāpeniski uzņēmās poļu muižniecības un intelīģences sagatavošanu bruņotai cīņai pret Krievijas jūgu. Tajā radās divi spārni – tā dēvētie baltie pārstāvēja galvenokārt lielmuižniecības, kā arī topošās poļu lielburžuāzijas intereses un konsekventi iestājās par 1772. gada robežu atjaunošanu ar Rietumu valstu militāru palīdzību, visās 1861. gada reformas neveiksmēs vainojot cara valdību, un tā dēvētie sarkanie, kas apvienoja dažādu poļu sabiedrības slāņu pārstāvjus un centās iesaistīt sacelšanās kustībā arī zemniekus. Viņi plānoja pat realizēt zemes reformu, kuras rezultātā zemniekiem tiktu piešķirta zeme uz lielmuižnieku rēķina. Latgales poļu muižniecība, katoļu garīdzniecība un ierēdniecība, kas galvenokārt piederēja pie “balto” nometnes, aktīvi iesaistījās sacelšanās sagatavošanā. 1862. gada beigās Viļakas muižā ieradās atvaļinātais poručīks Antonijs Riks, kurš, strādādams par muižas pārvaldnieku, Nacionālās centrālās komitejas uzdevumā uzsāka

sacelšanās sagatavošanu Latgalē. Bija paredzēts Ziemeļlatgalē izveidot 2000 vīru lielu pulku, kurš paralizētu satiksmi Pēterburgas–Varšavas dzelzceļa līnijā un pārņemtu varu Latgalē.

1863. gada janvārī komiteja Varšavā pasludināja sevi par Pagaidu nacionālo valdību un uzņēmās sacelšanās vadību. “Sarkanajiem” sākotnēji izdevās panākt vairāku zemniekiem labvēlīgu dekrētu pieņemšanu (arī par dzimtbūšanas atcelšanu un zemes nodošanu viņiem īpašumā), taču tie galvenokārt palika “uz papīra”. Partizānu kara metodēm realizētā cīņa ilga 16 mēnešus un beidzās ar sacelšanās vadītāju eksekūciju (piespīstā nāvessoda izpildīšanu) Varšavas cietoksnī un tūkstošiem sacelšanās dalībnieku – galvenokārt nacionāli noskaņoto muižnieku – nošaušanu visās poļu apdzīvotajās teritorijās. Cara valdība izvērsa pret poļiem impērijā vēl nepieredzētas represijas. Uz Sibīriju izsūtījumā un katorgas darbos tika izvesti 80 000 poļu, kas bija carisma vēsturē lielākais politisko ieslodzīto kontingents.

No Latvijas vēstures viedokļa (arī tāpēc, ka 1863. gada martā sacelšanās dalībnieku karaspēka virspavēlnieks Sigismunds Serakausks savos plānos paredzēja karadarbības izvēršanu arī Kurzemes teritorijā) nozīmīga ir sacelšanās norise mūsdienu Lietuvas teritorijā, kur tā bija vismaz tikpat asiņaina, traģiska un īpatnējiem politiskiem procesiem bagāta kā Polijas zemēs. Pirmām kārtām tas iezīmējās lietuviešu nacionālās apziņas līmenī, kurā parādījās ideja par vienotību ar poļu zemēm bijušās Polijas karalistes teritorijā, taču ar jaunu – Lietuvas patstāvības akcentu. Sākotnēji sacelšanās dalībnieki sludināja lozungus par lietuviešu un poļu zemju vienotību, uzsverot nepieciešamību apvienoties bijušās Žečpospolitas robežās. Šie lozungi nepārprotami bija vērsti pret Krieviju, taču poļu un lietuviešu vēsturnieki atzīst, ka Lietuvā no Lietuvas provinces komitejas (“revolucionārās valdības”) izveidotā Lietuviešu komiteja vienlaikus ar šiem lozungiem veica noteiktas darbības, kuru mērķis bija Lietuvas vienlīdzības (faktiski – patstāvības) iedibināšana eventuālajā savienībā ar Poliju.

Tai pašā laikā jāatzīst, ka Lietuvā ļoti izteiktā formā bija vērojama parādība, kas bija raksturīga arī Latgalē, – sacelšanās dalībnieki neguva ievērojamu zemniecības atbalstu saviem mērķiem, jo zemnieki, kaut arī piedalījās nemieros un ļoti aktīvi cīnījās par savām ekonomiskajām tiesībām, būtībā neatbalstīja sacelšanās dalībniekus – muižniekus. Tieši otrādi – bieži vien viņi atbalstīja cara karaspēku, kas cīnījās pret sacelšanās dalībniekiem (800 zemnieki Lietuvā par to pat tika apbalvoti ar medaļām). Pieņēmums, ka zemnieku piederība

katoļticībai pati par sevi nosaka viņu nedalīto atbalstu saviem muižniekiem cīņā pret pareizticīgo Krieviju, izrādījās pilnīgi nepamatots.

Sacelšanās vadītāji Lietuvā – K. Kaļinausks un mācītājs A. Macķevičs pilnībā neatbalstīja arī 1863. gada 22. janvāra Polijas Pagaidu valdības manifestu, kurš paredzēja zemes piešķiršanu zemniekiem par izpirkuma maksu (“uz valsts rēķina”, kas nozīmēja – par zemnieku maksātajiem nodokļiem), jo bija par tās piešķiršanu par brīvu. 1863. gada februārī Lietuvas provinces komiteja izdeva savu manifestu, kurā izsludināja zemes piešķiršanu zemniekiem “uz mūžīgiem laikiem” bez izpiršanas. Manifests pat aizliedza (ar nāvessoda draudiem) muižniekiem ievākt nodevas no zemniekiem, kamēr poļu zemēs Pagaidu valdība vienkārši aicināja muižniekus to nedarīt, apelējot pie viņu patriotiskajām jūtām.

Tieši Lietuvā pēc sacelšanās apspiešanas darbojās Viļņas ģenerāl-gubernators M. Muravjovs, kura asiņainā darbība atspoguļojās viņam dotajā iesaukā – Kārējs. Arī lietuviešu nacionālās apziņas attīstība pēc sacelšanās apspiešanas cieta sevišķi smagi, ko iespaidoja latīņu drukas (tātad – arī iespieddarbu lietuviešu un, starp citu, arī Latgales latviešu valodā) aizliegums.

Latgalē jau pirmajās sacelšanās dienās ieradās vairāki emisāri no Polijas un Lietuvas, kuri centās piesaistīt kustībai arī vietējos zemniekus, tāpat rikojās vietējie muižnieki un mācītāji, aicinot uz cīņu par Polijas brīvību, aizmirstot naidu pret kungiem un ar tiem kopā dodoties cīņā pret “moskaļiem” (krieviem). 1863. gada februārī Bori-sobas sādžā pie Viļakas slepenā apspriedē par sacelšanās vadītāju (hetmani) Latgalē tika nozīmēts A. Rīks, bet sacelšanās sākums bija paredzēts 16. aprīlī, iepriekš sapulcējoties Līksnas mežos Daugavpils apriņķī un noteiktā vietā Rēzeknes apriņķī. Viļakas muižā tika uzsākta ieroču, municijas un pārtikas krājumu sagatavošana. Tomēr nodevības rezultātā sazvērestība tika atklāta, 28. februārī Viļakā ieradās divas karavīru rotas, kas apcietināja daļu sazvērnieku, un vēlāk 32 no viņiem tiesāja karatiesa Daugavpilī, piespriežot katorgas sodus. Tādējādi ne bez vietējo zemnieku atbalsta (viņi nesaskatīja jēgu gatavotajā “karā” par muižnieku lietu) sacelšanās Ziemeļlatgalē tika novērsta.

Savukārt Dienvidlatgalē sacelšanās sākās 13. aprīlī. Šajā dienā apmēram 50–60 vīru liela vienība septiņus kilometrus aiz Krāslavas Baltinas (Skaistas) mežos Kombuļu grāfa Leona Plātera un Dagdas īpašnieka dēla Zigmunta Bujņicka vadībā uzbruka ieroču transportam ceļā no Daugavpils uz Disnu. Tika iegūtas 250 šautenes (pārējie ieroči

tika aprakti, pēc citām ziņām – sadedzināti), trīs apsardzes karavīri krita, divi – tika smagi ievainoti, taču virsniekam un trim karavīriem izdevās aizbēgt. Krāslavā viņi sacēla trauksmi tur izvietotajā karaspēkā (grenadieru artilērijas brigādē), kas uzsāka pakalīdzīšanos divās daļās sadalītajai vienībai (tuvējā Skaistas muižā pret to tika atklāta uguns no nolaupītajiem ieročiem), kura Plātera un Bujņicka vadībā saskaņā ar plānu virzījās uz Līksnas mežiem, lai no turienes uzbruktu Višķu dzelzceļa stacijai un tālāk dotos uz Kauņas guberņu, kur pievienotos galvenajiem spēkiem. Vajāšanā pēc žandarmērijas pieprasījuma tika iesaistīti vietējie krievu sādžu zemnieki, apbruņojot viņus ar karabinēm un durkļiem. Pastāvīgās sadursmēs ar šiem zemniekiem (lielākā sadursme notika pie Maļinovkas sādžas, pēc kuras vienība šo vecticībnieku apdzīvoto vietu nodedzināja) nelielā L. Plātera nodaļa nonāca pie Višķiem, kur saskaņā ar norunu tai bija jāsaņem zirgi no muižas īpašnieka Staņislava Mola. Tomēr pēdējais, nobijies no iespējamām sekām, atteicās zirgus dot. Tas gan neizglāba viņu no satracinātā krievu zemnieku pūļa uzbrukuma. Zemnieki ieņēma muižu, ko uzreiz nodedzināja, bet divus brāļus Molus (gandrīz līdz nāvei piekautus) nogādāja apcietinājumā Daugavpilī. Tajā pašā dienā – 15. aprīlī apbruņotajiem zemniekiem pie Višķiem izdevās sagūstīt arī apmēram 60 vīru lielo L. Plātera vienību un nodot tās dalībniekus karaspēka rīcībā. Arī vairākus Rēzeknes apriņķa muižniekus (K. Manteifeli, J. un A. Kulakovskus u.c.), kas devās pievienoties sacelšanās dalībniekiem, aizturēja vietējie zemnieki. Z. Bujņicka vadītajai nodaļai izdevās izkļūt, bet pašam komandierim – aizbēgt uz ārzemēm. Savukārt aktīvākajiem zemniekiem, kas bija piedalījušies sacelšanās dalībnieku vajāšanā, žandarmērija izmaksāja balvās 450 sudraba rubļus.

Krievijas varas iestādēm sākotnēji inspirējot pret poļu muižniekiem vērsto kustību, tika nodedzinātas Višķu, Atašienas, Dagdas, Ludviampoles u.c. muižas, vēl lielāks skaits – daļēji vai pilnībā izlaupītas. Pakāpeniski šī kustība vērsās plašumā un kļuva varas iestādēm grūti kontrolējama. Starp zemniekiem izplatījās viedoklis, ka poļu muižniekus drikst vajāt un aplaupīt un krievu varas iestādes to atbalstīs. Zemnieku nemieri kļuva arvien plašāki, un varas iestādes Latgalē un Kurzemes guberņas Ilūkstes apriņķī (Dvietē) tikai ar zināmu piepūli spēja piespiest zemniekus pakļauties muižniekiem (dažkārt – ar karaspēka palīdzību).

Visi apcietinātie sacelšanās dalībnieki (arī vairāki katoļu mācītāji) tika ieslodzīti Daugavpils cietoksnī un tur tiesāti no Pēterburgas at-

braukušā karatiesā (21. aprīlī cietoksnī darbu uzsāka “izmeklēšanas komisija politiskās lietās”). Neraugoties uz to, ka uz ārzemēm aizbēgušais Z. Buņickis Krievijas varas iestādēm atsūtīja rakstu, kurā uzņēmās visu vainu par uzbrukumu ieroču transportam pie Krāslavas, karatiesā L. Plāteram piesprieda nāvessodu. 1863. gada 27. maijā no rīta aiz cietokšņa mūriem viņš tika nošauts un turpat aprakts. Taču nākamajā naktī karavīri liķi izraka un aizveda aprakšanai uz citu vietu, kas netika atklāta. Pie Daugavpils cietokšņa mūriem nāvessods tika izpildīts vēl vairākiem aktīviem sacelšanās dalībniekiem (piemēram, Telesforam Budrim un Pšemislavam Kolbam vēl 1864. gada pavasarī), daudzi no šejienes mēroja ceļu uz Sibīrijas katorgu.⁴

Sacelšanās sekas iespaidoja ne tikai poļus, pret kuriem pirmām kārtām bija vērstas Krievijas varas iestāžu represijas, bet arī Latgales latviešus. 1864. gadā izsludinātais un līdz 1904. gadam spēkā esošais latīņu iespieddarbu aizliegums liedza iespēju Latgalē drukāt un izplatīt latviešu grāmatas. Pie Viļņas ģenerālgubernatora – jau pieminētā M. Muravjova – Kārēja tika izveidota “Krievu zemesīpašnieku noņemšanas sevišķā kanceleja Ziemeļrietumu zemēs”, kuras darbības raksturs ir skaidri izteikts jau tās nosaukumā. Latgalē ieradās simtiem krievu ierēdņu, kuri uzsāka aktīvu pārkrievošanas politiku. Vietējos latviešus dažkārt pat ar varu centās pievērst pareizticībai (pārsvār bez sevišķiem panākumiem).

Poļu vēstures literatūrā 1863. gada sacelšanās jautājums skarts plaši un tā viennozīmīgi vērtēta no nacionālās atbrīvošanās kustības viedokļa – kā kārtējais nozīmīgais posms poļu tautas atbrīvošanās kustībā no Krievijas carisma. Samērā detalizēti tiek analizēta sacelšanās norise dažādos reģionos un ļoti detalizēti – sacelšanās iespaids uz poļu politisko domu atlikušajā 19. gadsimta daļā (visu galveno politisko spēku un novirzienu atteikšanās no bruņotas cīņas idejas kā tādas, kura pastāvošajos apstākļos nespēj dot pozitīvus rezultātus, bet panāk vienīgi nežēlīgu represiju vilni). Tomēr starp poļu vēsturnieku darbiem pamanāma zināma pārspīlēti nacionālistiska ievirze, nekritiski vērtējot sacelšanās dalībnieku motīvus (piemēram, pilnībā noliedzot lielo zemes īpašnieku ieinteresētību savu saimniecisko interešu aizstāvēšanā un izceļot vienīgi izteikti nacionāla rakstura motīvus viņu darbībā).

Līdzīgi 1863. gada norises aplūko arī viens no ievērojamākajiem angļu un pasaules vēsturniekiem Normans Deiviss. Viņš ievieto šo sacelšanos vienotā poļu atbrīvošanās kustības ķēdē, uzsverot, ka tai bija (salīdzinājumā ar citu Eiropas tautu analogām kustībām) vissenākā

vēsture, vislielākā noteiktība, “sliktākā prese un vismazāk veiksmes”. Kustības sākumu viņš saskata 18. gadsimta pret Krieviju vērstajās poļu muižnieku konfederācijās un atzīmē, ka laikā no Polijas valsts sadalīšanas starp kaimiņiem (Krieviju, Austriju un Prūsiju) 18. gadsimta pēdējā trešdaļā līdz II pasaules kara beigām katra poļu paaudze pieredzēja bruņotu sacelšanos (1830.–1831., 1848., 1863., 1905., 1919., 1944. gadā). Arī 1863. gada sacelšanās dalībnieki pauda to agrā nacionālisma formu, kas izveidojās vēl Napoleona karu laikā, un sacelšanās dalībnieku programmatiskajos mērķos bija salīdzinoši maz saimnieciska rakstura apsvērumu, bet ļoti daudz – vēlēšanās saglabāt savu kultūru, nacionālo raksturu un nacionālo godu. Visu 19. gadsimta poļu sacelšanos mērķis bija atjaunot iznīcināto Polijas un Lietuvas valstiskumu, bet to dalībniekus tieši iedvesmoja “mistiskās vīzijas no romantiskās poēzijas” – pārliecība, ka Polija – “Tautu Kristus” – sagaidīs savu “trešo dienu”, respektīvi, augšāmcelšanos pēc piesišanas krustā.

Padomju historiogrāfijā tika atzīts sacelšanās nacionālais raksturs, taču tika izcelti atsevišķie tās norisē saskatāmie šķiriskie un ekonomiskie aspekti (īpaši sacelšanās dalībnieku agrārajā politikā, zemnieku piedalīšanās bruņotajās akcijās, “sarkano” un “balto” savstarpējās nesaskaņas sacelšanās dalībnieku nometnes ietvaros), kurus N. Deiviss raksturo kā maznozīmīgus un katrā ziņā ne būtiskākos. To noteica padomju vēstures zinātnes specifika. Savukārt mūsdienu krievu historiogrāfijā turpina dominēt atsevišķi no padomju vēstures pārņemtie stereotipi, kaut arī saskatāmi mēģinājumi tos pārvarēt. Raksturīgs piemērs ir vēsturnieka A. Korņilova darbs, kurā tiek īpaši uzsvērts sacelšanās sākums, kad nemiernieki nogalinājuši “neapbruņotus krievu karavīrus kazarmās”, savukārt krievu sabiedrībā sašutumu izraisīja Rietumeiropas valstu valdību mēģinājums sniegt aktīvu atbalstu sacelšanās dalībniekiem Polijā. Poļu vēsturiskajā literatūrā dominē citāds skatījums gan uz konkrēto notikumu kazarmās (loģiski domājot, kazarmās vispār nevar būt runas par neapbruņotiem karavīriem, bet vienīgi par poļu ienīstās armijas pārstāvjiem, kuros sacelšanās dalībnieki viennozīmīgi saskatīja savus ienaidniekus), gan par ārvalstu palīdzību. Poļu un arī Rietumu historiogrāfijā dominē viedoklis, ka Lielbritānijas u.c. Rietumvalstu deklarācijas Krievijas valdībai bija novēlotas un pilnībā formālas. Tādēļ krievu vēsturnieku centieni izvērtēt Krievijas valdības aso reakciju uz sacelšanos (tātad arī turpmākās represijas pret poļu nāciju kopumā) ir jāsaista ar subjektīviem mēģinājumiem atainot minētos notikumus vienīgi no sava viedokļa.

Katrā ziņā neviens nenoliedz sacelšanās milzīgo nozīmi daudzū tautu un zemju vēsturē. Šodien Polijā 1863. gadā Daugavpils cietoksni nošautais grāfs L. Plāters tiek atzīts par vienu no 19. gadsimta poļu nacionālās cīņas varoņiem. Jākonstatē, ka šī sacelšanās bija ļoti nozīmīga arī Latvijas un latviešu tautas vēsturē.

Tulkotājs

* * *

“Latgalē poļu sacelšanās tika izmantota, lai uzbruktu poļu muižniekiem, nodedzinātu un izpostītu viņu muižas, bet pašus ieslodzītu cietoksni,”⁵ – tādu prasmīgu un precīzu secinājumu par nacionālo kustību Latgalē 1863. gada pavasarī izdara latviešu vēsturnieks Ēriks Jēkabsons. Šī laika notikumi agrākās Žečpospolitas Aizdaugavas teritorijās sākās vēl ziemā ar sagatavošanas darbiem dažū bagāto muižnieku mājās, izvēršoties iespaidīgajā akcijā pie Krāslavas 13./25. aprīlī un tikpat iespaidīgajā un nežēlīgajā cara valdības izrēķināšanās akcijā ar Latgalē dzīvojošajiem poļiem. Vēsturnieku aprakstītie tā laika notikumi rod papildinājumu šo norišū dalībnieku un aculiecinieku atmiņās, kuri ziņo par notiekošo nekavējoties un mirkļa iespaidā vai arī jau pēc norišū apsvēršanas – pēc vairākiem gadiem, atspoguļojot un rekonstruējot atmiņā saglabātos savas un citu darbības elementus.⁶

Visplašākais privātais avots, kurā atrodami detalizēti pārskati par tā pavasara asiņainajām dienām, ir Vācijā izdotā laikraksta “*Przeгляд Poznański*” slejās anonīmi publicētās “Vēstules no Poļu Inflan-tijas”,⁷ kas rakstītas no 1863. gada 3./15. aprīļa līdz 28. novembrim/10. decembrim.⁸ Patiesībā to autore ir Ludvika Broela-Plātere⁹ – par uzbrukumu ieroču un municijas transportam (šis notikums pie Krāslavas aizsāka sacelšanos Latgalē) veikušās bruņotās nodaļas komandieri uzskatītā Leona¹⁰ vecākā māsa. Sarežģītā 1863. gada sacelšanās laika Latgales poļu motivācijas un darbības izpētē tas ir ārkārtīgi svarīgs avots, kurš ietver nozīmīgu informāciju par Leona pēdējām dienām, par Latgales muižu likteņiem, viedokļus un redzē-jumu, kas sniedz priekšstatu par zemnieku mežonīgās attieksmes šausmināto, par savu likteni nedrošo poļu muižniecību. Leonu Plāteru un sacelšanās kustības izraisīto apstākļu raksturojumu savās atmiņās piemin arī viņa brālis Eugēniušs.¹¹ Tajās atrodams ne vien Leona mocekļa nāves apraksts, bet arī lietišķa informācija

par sacelšanās sagatavošanā iesaistītajām personām. Cits, kaut arī vairāk subjektīvs avots ir plašā 1863. gada aprīļa notikumu rekonstrukcija, kas ietverta Kazimeža Bujņicka atmiņās.¹² Šis autors, kuru iespaido dēla piedalīšanās sacelšanās kustībā, līdzīgi kā Ludviku un Eugēniusu Plāterus pārdzīvojumi brāļa dēļ, stāsta par notikumiem, netaupot sīkumus. Minēto papildina Staņislava Manteifeļa-Zēges¹³ un mācītāja Juzefa Borodziča [Aleksandra Mola] atmiņas.¹⁴

No janvāra sacelšanās gaitu Lietuvas teritorijā pētījušo vēsturieku darbiem un atmiņu avotiem izriet, ka Latgalē bijuši vismaz divi nacionālās sacelšanās sagatavošanas centri. Pirmais saskaņā ar Boļeslava Brežgo un Dāvida Fajnhauza pētījumiem atradās muižas pārvaldnieka Antonija Rika¹⁵ mājā Viļakā, kur notika apspriedes pirms sacelšanās. Starp šo sapulču patriotiski noskaņotajiem dalībniekiem lielāko daļu veidoja Pēterburgā studējošie poļu studenti.¹⁶ 1863. gada 18. februārī Nacionālā centrālā komiteja iecēla Riku par nemiernieku iecerētās nodaļas komandieri, taču pēc dažām dienām iecerētie plāni tika sagrauti. Pēc Žandarmērijas korpusa štāba priekšnieka Pjotra Šuvalova pavēles ar vietējo zemnieku palīdzību tika atklāts un sagrauts šis sacelšanās sagatavošanas centrs, vairāki tā dalībnieki apcietināti, bet ieroči – konfiscēti.¹⁷

Otrs sacelšanās sagatavošanas centrs bija Višķu muiža, kas piederēja grāfam Staņislavam Molam.¹⁸ Netālu esošajā Dubnā¹⁹ dzīvoja no Polijas karalistes atbraukušais Juzefs Ponsets,²⁰ kurš ar pseidonīmu Dembovskis aģitēja dalībniekus un veica sacelšanās priekšdarbus. Būdams draudzīgās attiecībās ar apkārtnē pazīstamo literātu Kazimežu Bujņicki, viņš savās mājās bieži aicināja viesos viņa mazmeitas – māsas Beņislavskas²¹ un nodibināja tuvākus kontaktus ar viņa jaunāko dēlu Zigmuntu,²² kā arī jauno Leonu Plāteru no Kazanovas muižas pie Krāslavas. Atšķirīgā informācija, kas izriet no Vitebskas gubernatora ziņojuma (tajā apgalvots, ka Plāters nepazīna Ponsetu,²³ bet vienīgi izpildīja viņa pavēles) un šo notikumu aculiecinieku atmiņām, kurās viennozīmīgi ir runa par Ponseta un poļu muižnieku ciešo sadarbību, liek šaubīties par Ponseta kā sacelšanās kustības organizatora lomu. Molu muiža kļuva par pirmo vietu, kurā sacelšanās tika sagatavota, un to veicināja muižas atrašanās vieta. “Dzelzceļa tuvums noteica to,” dzimtos Višķus atceras Juzefs Borodzičs, “ka šeit pulcējās plaša sabiedrība. Šajās sapulcēs daudz nodarbojās ar politiku – dziedāja patriotiskas dziesmas utt., bet, kad nacionālā valdība iecēla Leonu Plāteru par Inflantijas vojevodu,

tika nolemts ar bruņotu demonstrāciju parādīt Eiropai, ka Latgale ir poliska. Staņislava kungs kā viņa draugs ar naudu kā nacionālo nodevu viņu patiesi atbalstīja, taču skaidri paziņoja, ka nekādās savvērestībās nepiedalīsies.²⁴

1863. gada pavasara notikumu liecinieku atmiņu izpēte liek izdarīt secinājumu, ka sacelšanās sagatavošana Latgales teritorijā bija provokācija. Iespaidīgais sākums – akcija pie Krāslavas – apstiprina šo pieņēmumu. Visās atmiņās skaidri tiek uzsvērta šķelšanās vecajos – sacelšanās pretiniekos un jaunajos – dedzīgos atbalstītājos. Pirmo vidū bija arī viesnīcas “Lambert” komerciālais aģents Vladislavs Soltans no Prezmas, kurš piederēja t.s. baltu grupējumam. Neticot sacelšanās panākumiem, viņš, līdzīgi daudziem citiem, tomēr piekāpās, pakļaujoties sabiedrības morālajam spiedienam.²⁵ Ja ticam Eugēniusa Plātera vai Staņislava Manteifeļa-Zēges atmiņām, Juzefa Ponseta atsūtišana uz Latgali bija krievu mērķtiecīgs taktisks solis. Atmiņās redzam Ponsetu kā veiklu mistifikatoru, kas tēlo dedzīgu patriotu, bet patiesībā savervē jaunos un naivos Latgales poļus, kuri pakļaujas viņa diktātam un veic bruņotu uzbrukumu, un tādā veidā izraisa cīņu, kas drīzumā tiek ātri apspiesta. Tik tālu secinājumos savā “fotogrāfiskajā drāmā” neaiziet Ludvika Plātere, kura uzskata Ponsetu (skatuves tēls Juzefats) par karstgalvi un musinātāju, taču ne spiegu, kaut arī šajā darbā Ponsets ir negatīvs, antipātijas izraisošs tēls. Turklāt visās minētajās atmiņās parādās arī Zigmunts Bujņickis kā faktiskais akcijas vadītājs pie Krāslavas. Salīdzinot ar līdz šim zinātniskajos darbos par sacelšanos Latgalē sniegto informāciju, kas šādu funkciju piedēvē Leonam Plāteram, tā ir jauna hipotēze, kuru nedrīkst noniecināt.²⁶ Sevišķi tāpēc, ka Bujņickis parādās viņu pazīnušo personu (t.sk. tēva) atmiņās kā nelīdzsvarots, impulsīvs, pārlietu pašpārliecināts, vieglprātīgs dauzoņa, pat avantūrists un kūdītājs. Saskaņā ar tā laika cilvēku nežēlīgajām liecībām tieši Bujņicka dēļ gāja bojā tolaik 26 gadus vecais Leons Plāters. Lai glābtu Bujņicki, kura sievai nesen bija piedzimis bērns un kuram pirms dažām dienām bija nomirusi māte,²⁷ žēlsirdīgais un godprātīgais Leons Plāters uzņēmās vainu uz sevi, nezinot, ka Bujņickis, glābjot savu ādu, jau atrodas ceļā uz Pēterburgu pie paša ministra Pjotra Valujeva, ar kura ģimeni draudzīgās attiecībās bija un bieži tajā viesojās viņa māsa – Helēna Bujņicka.²⁸ No turienes ar jaunu pasi, nesatraucoties par dzimtenē pamestās ģimenes likteni, viņš tālāk dosies uz Parīzi, no kurienes vairs dzimtenē neatgriezīsies.²⁹

Pēc tam jau no Parīzes, kā atceras viņa tēvs, jaunais Bujņickis uzrakstīja vēstuli karatiesai, ko atveda viņa sieva Anete. Šajā vēstulē Zigmunts atzina sevis pildīto funkciju un faktu, ka Dagdas muižā apracis lādi ar sacelšanās sagatavošanu skarošiem dokumentiem (to bija atraduši zemnieki, kas izpostīja Bujņicku namu). Pateicoties šai vēstulei, tika samazināts Bujņicka vecākajam brālim Boļeslavam³⁰ piespriestais sods. Tāds saskaņā ar atmiņu avotiem ir pirmo sacelšanās dienu scenārijs.

Sacelšanās sākās Latgales dienvidos 13./25. aprīlī, kad valdības transportam ar ieročiem un municiju ceļā no Daugavpils uz Disnu pārgalvīgi³¹ uzbruka poļu vienība 50 brīvprātīgo sastāvā. Minēto akciju Kazimežs Bujņickis apraksta šādi: “No Daugavpils cietokšņa izbraukušajam ugunsieroču transportam uz pasta ceļa starp Krāslavu un Druju uzbruka saujiņa bruņotu sacelšanās dalībnieku – inflantiešu. Pēc īsas kaujas, nogalinot vājo militāro sardzi, ieguva transportu, daļu šauteņu paņēma līdzī, pārējo sadedzināja. Izpildot komitejas pavēli, uzbrukums tika izdarīts tikpat drosmīgi, cik neapdomīgi, un tam sekoja visdrausmīgākās nelaimes Daugavpils apriņķa daļā un visā Latgalē, kā arī visā Baltkrievijā, kur tika izsludināts karastāvoklis, un tās sajuta sekas mēģinājumam sacelties pret varenajiem valdības spēkiem. Vietējā vara, uzzinājusi par uzbrukumu militārajam transportam, aicināja zemniekus vērsties pret sacelšanās dalībniekiem.”³² Un starp tiem atradās atmiņu autora dēls Zigmunts Bujņickis kā militārpersona, pildot komandiera funkcijas, un kopā ar pieciem Kazanovas muižas kalpotājiem³³ arī Leons Plāters.³⁴ Plātera uzdevums bija nokļūt Lietuvā. Šo misiju viņš vairs neizpildīja. Nākamajā dienā viņš tika notverts mežos pie Dubnas. Zigmunts slepus veiksmīgi nokļuva līdz savai Roļņičīnas muižai pie Dagdas un, konstatējis nopietno situāciju, aizbēga uz ārzemēm.³⁵

Eugēniūša Plātera (1826–1916) un Staņislava Manteifeļa-Zēges par šiem pašiem 1863. gada pavasara notikumiem rakstītajās atmiņās varam pārbaudīt patiesību un pieņēmumus, konstatēt visticamāko notikumu gaitu. Pirmo atmiņu autors – Leona brālis ļoti precīzi izklāsta viņa ģimenei nelaimīgo dienu notikumus pirms Leona notveršanas un sodīšanas ar nāvi. Atšķirībā no Bujņicka haotiskajiem izsaucieniem šīs atmiņas ir sakārtotas un konsekvantas. Atmiņu detaļas, kuras brālim sniedzis pats Leons, papildina Bujņicka askētisko, nejaušību un tišu noklusējumu pilno liecību.

Leons Plāters sākotnēji iesaistījās sacelšanās sagatavošanā emi-sāra Ponseta Latgalē izplatītās mērķtiecīgās propagandas ietekmē. Ponsets darbojās uz Nacionālās valdības pilnvaru pamata un ap-galvoja, ka sacelšanās Latgalē ir ne tikai nepieciešama, bet neap-šaubāmā zemnieku piedalīšanās tajā garantē bruņotās uzstāšanās panākumus. Tomēr Leons, kuram nepatika Zigmunta Bujņicka un Molu izveidotās grupas dalībnieku nenoteiktība, izlēma nevis cīnī-ties Latgalē, kur, kā viņš pamatoti uzskatīja, sacelšanās kustībai nav izredžu, bet pievienoties Narbuta vadītajam karaspēkam Lietuvā. Taču viņš nepaspēja realizēt šo nodomu, jo no Bujņicka kā sava komandiera saņēma pavēli (nepaklausības gadījumā piedraudot ar nāvessodu) nekavējoties pievienoties viņa grupai, kurai Baltinas mežā jāuzbrūk ieroču transportam ceļā no Daugavpils cietokšņa uz Disnu.

Pēc uzdevuma izpildīšanas (nogalinātas trīs personas, divas ievai-notas, pārējie karavīri aizbēga) Leonam tika dots rīkojums kopā ar saviem kalpotājiem un iegūtajiem ieročiem doties uz Staņislava Mola muižu, kur vajadzēja gaidīt zirgiem, bet no turienes tālāk – uz Lietuvu. Savukārt pārējie sacelšanās dalībnieki kopā ar komandieri aizbēga no notikuma vietas. Pēc tam kad bija sniedzis palīdzību ievainotajiem krieviem, Leons uzsāka smago ceļu Višķu virzienā. Starplaikā uzbrukumā dzīvi palikušie konvoja karavīri paziņoja par notikušo – un tūlīt sākās pakaļdzišanās “buntavniekiem”. Galvenie palīgi un, pareizāk sakot, linča tiesas izpildītāji bija vecticībnieki – zemnieki, kuriem tika iestāstīts, ka muižnieki rīko dumpi pret caru, lai atjaunotu dzimtbūšanu. Kad Višķos sacelšanās dalībnieki zirgu vietā atrada nodedzināto Mola muižu, sarūgtinātais un izmisušais Leons, kaut pēdējiem spēkiem vēl aizstāvējās, tomēr tika ātri sa-gūstīts. Nostādīts Šuvalova priekšā, kurš labprāt būtu viņu atbrīvojis, Leons, “domājot par Bujņicki, kam bija sieva un bērns, uzņēmas vainu un nenoliedza”,³⁶ ka bijis uzbrukuma vadītājs, kā rezultātā tika nosūtīts uz Daugavpils cietoksni. Tur sākās izmeklēšana (“uzreiz bija redzams, ka pieņemts lēmums par Leona notiesāšanu uz nāvi; šis mērķis skaidri izpaudās visā pratināšanas gaitā”³⁷), pratināja Storoženko un Paņutins. “Tajā pašā laikā Zigmunts Bujņickis, pār-liecinājies par sava stāvokļa bīstamību, pēc uzbrukuma nekavējoties devās uz Pēterburgu un tur no ministra Valujeva ar māsas – Valu-jevas kundzes draudzenes starpniecību saņēma pasi un aizbrauca uz ārzemēm. Drīz pienāca ziņa, ka viņš atrodas drošībā un nekas

viņam nedraud. Savukārt Leonu kuru katru dienu varēja viņa vietā nolemt nāvei. Tāpēc daži Bujņicku ģimenes locekļi sāka pieprasīt no Zigmunta, lai viņš publiski atzītu savu vainu. Tomēr diemžēl viņš pārāk vēlu nosūtīja komisijai vēstuli, kurā rakstīja, ka bijis īstais un vienīgais komandieris vienībai, kas uzbruka ieroču transportam Baltinas mežā pie Krāslavas. Viņa sieva personiski uzņēmās iesniegt šo vēstuli komisijas locekļiem. Tā tika uzņemta ar neticību, vēstuli izlasīja, taču tai nekādu uzmanību nepievērsa, pat, kā šķiet, tā netika pieminēta protokolā.³⁸ Neobjektīvā izmeklēšana ātri vien tika pabeigta ar ļoti nežēlīgu spriedumu³⁹ – piespriežot nāvessodu.⁴⁰

Arī Manteifeļa-Zēges atmiņas, šķiet, apstiprina Plātera versiju. Tajās skaidri teikts – “Zigmunts Bujņickis bija vadonis”,⁴¹ taču šo lomu pildīja, vienojoties ar “spiegu – provokatoru, no Kongresa karalistes atsūtītu poli” jeb Ponsetu. Šo atmiņu kontekstā, tām apstiprinot Krievijas varas iestāžu plānveidīgi veiktu Latgales poļu musināšanu dalībai sacelšanās kustībā, lai tādējādi rastu iegastu atklātam konfliktam un tā konsekvencei – represijām, Zigmunts Bujņickis parādās neviennozīmīgi: kā naivs veiklu kūdītāju upuris, taču vienlaikus, ņemot vērā personisko glēvumu, kā pret Plāteru vērstās asiņainās atmaksas vaininieks.

Pēc Krāslavas apkārtnes akcijas “krievu varas iestādes aicināja vajāt sacelšanās dalībniekus, kuru skaits bija pieaudzis līdz 200, un veikli izmantoja vairāku zemnieku neieredzētu poļu muižnieku klātbūtni viņu vidū. Akcija pie Krāslavas kļuva par signālu zemniecībai sākt rīkoties pret muižniecību. Šo nemierniecisko kustību uzsāka vecticībnieki, viņiem sekoja arī katoļi latvieši, dedzinot, laupot muižas un nežēlīgi slepkavojot to iemītņiekus.”⁴² Tika nopostīti vairāki desmiti muižu, starp tām – arī krievu un vācu īpašniekiem piederošas, tā bija tik aktīva kustība, ka cara varas iestādēm ar grūtībām izdevās savaldīt šo draudīgo stāvokli.⁴³ Viļņas ģenerālgubernatora Mihaila Muravjova politika sākotnēji bija vērsta uz Latgales zemnieku musināšanu pret vietējo muižniecību. Lai apspiestu sacelšanās dalībnieku uzstāšanos, Krievijas valdība sakūdīja pret tiem vecticībniekus – krievu zemniekus, kuri, bēgot no kādreiz Krievijā pieredzētajām reliģiska rakstura represijām, apmetās Latgalē ar vietējās muižniecības atļauju.⁴⁴ Tieši viņi notikumos Latgalē izrādīja vislielāko aktivitāti.⁴⁵

Latgales poļu kolektīvo dvēseles stāvokli šajā laikā ilustrē Ludvikas Plāteres korespondence. Šīs vēstules atspoguļo notikumus

un to apstākļus, komentē tos precizējot un papildinot. Visvairāk vietas autore velta Leona Plātera mocekļa nāvei, sakralizējot viņa soli – visas vainas uzņemšanos uz sevi, lai glābtu citus. “Vēstules” ir dokuments, kas parāda apgabala poļu muižniecības mentalitāti, tās ir liecība par Latgales poļu moku ceļu. Jau pirmās sacelšanās dienas rada rakstītājā nemieru: “Dzīvojam no dienas uz dienu vislielākajā nedrošībā par rītdienu, nodoti trīs iznīcinošu stihiju varā: mūsu pašu brāļu nelīdzsvarotībai, par mūsu bojāeju sapņojošo varas iestāžu izmanībai un negodīgumam un pastāvīgi pret mums kūdītās vienkāršās tautas naidam. Pirmie nespēj izraisīt uzticību godīgos cilvēkos, jo redzam viņos prāta šaurību, viedokļa neskaidrību un pamatprincipu neesamību; par valdības attieksmi pat pārāk skaidri liecina arvien jauni ukazi un rīkojumi; par zemniekiem varu vienīgi teikt, ka viņu attieksme pret mums un mūsu lietu ir ļoti slikta. Esam ieģrūsti neiespējamā stāvoklī. Nekad neesam baidījušies no upuriem tēvzemes glābšanai; taču nest lielākos upurus, kādi vien iespējami, atdot asinis, dzīvību, īpašumu, visu mūsu nākotni, visas mūsu cerības, visus nākotnes darbības līdzekļus atvērtā satracinātā ienaidnieka rīklē – tas ir neprāts! Tādu upuru priekšā saraujas cilvēka daba, saraujas sirds un prāts [...] Mūsu stāvoklis ir drausmīgs gan tagad, gan nākotnē raugoties.”⁴⁶

Ludvika Plātere, kurai, līdzīgi kā viņas brālim Eugēniušam, nepatika bruņota uzstāšanās, atceras par strīdiem starp sacelšanās atbalstītājiem un noliedzējiem. Šajos strīdos galvenokārt jaunatnes⁴⁷ atbalstītās bruņotās cīņas pretinieku puse tika dēvēta par “Targovicu”.⁴⁸ Vienlaikus viņa apgalvo: “Dubultspēle tika spēlēta līdz pat galam, viens tika teikts, kaut kas cits darīts. Ārēji tika piekristis pieredzējušāku cilvēku teiktajam, viņiem tika apgalvots, ka viss kārtībā, viņi tika mierināti un vienlaicīgi pilnīgi pretēji apgalvojumiem izsūtītas pavēles. Vēl vairāk – kad šie nelaimīgie rīkojumi tika izpildīti, kad jau bija saskatāmas sekas, ko jebkurš neoptimists, kas pazina vulkānisko zemi, uz kuras stāvējām, varēja sagaidīt, tie, kuri šos rīkojumus izdeva, pilnībā no tiem atteicās. Kas, labu gribot, lai saglabātu godīgumu un nepalaistu garām iespēju kalpot dzimtenei, pievienojās sacelšanās kustībai, tika apmuļķots. Kustība aizgāja savu ceļu, darīja un izdarīja savu. Negribēja gaidīt, negribēja klausīt nevienu. Lika sākt – un vēl kur? Visvājākajā apriņķī, visnespējīgākajā apgabalā, pie Krāslavas miestīņa ar ļoti nelabvēlīgi noskaņotiem iedzīvotājiem, pilnu ar karaspēku, kaut arī tas bija vājš, apkārtņē bez mežiem,

padsmīt verstis apkārt nostiprinātai ar t.s. “poselenije”⁴⁹ – uz agrāko Daugavpils stārstāju atvestajiem krievu kolonistiem, zemē, kurā, nepienācīgi vadot no augšas, demoralizējušies līdz augstai pakāpei pat tās katoļu iedzīvotāji un kura šķelšanos dēļ var tikt nosaukta par istu laupītāju ligzdu, patiesu nesodītu neliešu bedri [...]. Šādā situācijā un apstākļos tika pavēlēts uzbrukt uz Disnu pa pasta ceļu braucošam ieroču transportam, iznīcināt to, bet daļu ieroču, ko varētu izmantot, vest cauri “poselenije” centram, lai nokļūtu ļoti tālos mežos. Viss izvērtās neveiksmīgi, bet atbildības nasta attiecībā pret ienaidnieku krita uz jauno, lietai pilnībā atdevušos Leonu Plāteru, kurš nepavisam nebija komandieris, neko uz savu roku nedarīja un līdz beigām vienīgi izpildīja pavēles. Būdam pamests no tiem, kam ar viņu bija jāsavienojas, satracinātās zemniecības noķerts mežā dažus desmitus jūdžu no mājām, nespējīgs uz izlocīšanos, ar kuras palīdzību Krievijā baltu var padarīt par melnu, uzreiz uzņēmās visu vainu uz sevīm, piesedzot vainīgos [...]. Šai neveiksmīgajai akcijai bija arī citas sekas. Šodien gandrīz visu Latgali, kā apgalvo zinātāji, 84 muižas (man šis skaitlis šķiet uz pusi palielināts) vietējo varas iestāžu uzskūditā zemniecība jau pilnībā nopostījusi.”⁵⁰

“Vēstulēs” precīzi aprakstīts uzbrukums Moliem piederošajiem Višķiem, Plāteriem piederošo Kombuļu⁵¹ nodedzināšana, sirmā Kazimeža Plātera⁵² brutāla piekaušana Ludviampolē, uzbrukums Bujņicku Dagdai un citas “barbariskas, tatāriskas, mežonīgas laupīšanas, par kādām grūti iedomāties [...]. Mūsu latviešos – katoļos,” želojas autore, “ieimitinājies sātans, turklāt vissliktākā paveida, par to dienu un nakti ir jāraud. [...] Tika izdarīta svētumu zaimošana, noniecināts svētākais sakraments, uzbrukts mācītājiem, viņi tika sisti, sasiesti, tiem tika spļauts sejā un apsmieti.”⁵³ Viņai piebalso izmisumā esošais Kazimežs Bujņickis, kura mūža veikumu iznīcinājusi uguns. Tādējādi viņš pauž izmisumu, kādā atrodas, redzot savu nopostīto un aplaupīto Dagdas muižu. “Smagi nopūšos, redzot ne tikai mana kustamā īpašuma pilnīgu iznīcināšanu, bet arī, kas ir sāpīgāk, tik daudz manai sirdij dārgu piemiņas lietu neatgriezenisku zaudējumu: vecāku, vecvecāku, manas nesen pie Dieva aizgājušās sievas attēli, korespondence ar iemīļotiem vai dziļi cienītiem cilvēkiem, ar slavenībām dzimtenē un ārzemēs, ar lielākajiem poļu literātiem, viss tas, ar ko lepojos, ko biju iecerējis atstāt pēc nāves pēctečiem kā mana vārda un nama godu, viss tas vienā mirklī tika pārvērsts pelnos ar nekādus svētumus necienošu barbaru roku!”⁵⁴

Krievijas varas iestāžu sakūditās zemniecības nežēlība sasniedza savu kulmināciju, tā, lūk, piepildījās ienaidnieka barbariskie plāni; “Vēstuļu” autore paredz Latgalei tālāku tumšu likteni: “Ja šeit Krievija varēs mierīgi iesēties mūsu mantojumā, tā nikni atriebtos mācītājiem, apgāztu altārus, musinātu tautu uz šķelšanos un svētuma noniecināšanu. Tai ietu viegli. Tā godalgotu atkāpšanos no ticības, piešķirot ar likumīgo īpašnieku asinīm aplacītu zemi.”⁵⁵ Izpostīta zeme, demoralizēta tauta – tādu postījumu bilanci viņa saskata: “Ja mūs atstās šīs valdības varā, patiesi labāk mums būtu bijis, ja mēs nebūtu piedzimuši. Šeit ne vien materiāli, bet arī morāli mūs grib iznīcināt [...] viss balstīts uz viltu, meliem, uzpirkšanu un acīmredzamu netaisnību,”⁵⁶ – valda vispārēja anarhija, terors, izplatās naidis un katoļu mācītāju vajāšana. Valdība “ar vienu roku veicina šķelšanos un visbriesmīgāko, vissarkanāko sociālismu, bet ar otru – atgrūž revolūciju tik lielā mērā, cik vajadzīgs, lai mūs pazudinātu, bet sevi glābtu, Eiropas priekšā tēlotu nevainīgo un nomelnotu poļus. Šī iemesla dēļ rīkojums par uzstāšanos Latgalē bija ne tikai nepārdomāts, bet arī nepolitisks solis. Ne tikai visu provinci un daudzus privātus likteņus nolēma iznīcībai, bet arī nāca palīgā valdībai un atklāja visas mūsu vājās puses. Sacelšanās dalībnieku saujiņai milzīgā teritorijā bija darīšana ne tikai ar karaspēku, bet arī neskaitāmu zemnieku masu.”⁵⁷ No jebkura redzesviedokļa tik nopietnam ienaidniekam bija neiespējami pretoties. Te varēja vienīgi organizēties un gaidīt pēdējo brīdi. Kara gadījumā ar jēlkādu regulārā karaspēka palīdzību mēs būtu veikuši kaut ko skaistu. Bez tā bija jānotiek tam, kas notika. Starp cietoksni, dzelzceļu, muižu laupītājiem un Daugavu sēdējām kā lamatās. Šim mūsu īpašajam stāvoklim netika gribēts pievērst uzmanību, un notika tas, kas notika.”⁵⁸

Latgales poļu stāvoklis kļuva sliktāks no dienas uz dienu: “Valda terorisms, kādu mēs pat Nikolaja laikā nepazinām. Muravjovi mums ir lielā un mazā mērogā. Neviens nav drošs par rītdienu. Jābūt gatavam uz visu.”⁵⁹ Autore raksta par poļu padzīšanu no Latgales, latviešu kūdīšanu pret viņiem, ierēdņu ievēšanu no Krievijas un par samaksu viņiem ar nolaupīto poļu naudu, par mākslīgi saasinātajām privātajām nesaskaņām starp apgabala iedzīvotājiem, ko, izmantojot sacelšanās izraisītās jukas, sekmēja melīgās un nežēlīgās krievu varas iestādes.

Sacelšanās bilance bija skumja: “Mūsu priekšā ir iztukšota zeme, mūsu jaunatne dodas apdzīvot Āzijas stepes vai tās robežapgalus,

vienkāršā tauta vēršas pret mums, gaišākās personības ir vai nu iznīcinātas, vai tām atņemta iespaida un darbības iespēja [...] Vai nebija labāk pacietīgi, ar atdevi strādāt, kaut arī bieži vien nepatīkamos un sliktos apstākļos, pakāpeniski virzīties arvien tālāk un tālāk nekā likt visu uz kārts un dažos mēnešos zaudēt tik daudz lietu, kas ar grūtībām iegūtas un sniedz iespēju iegūt sev arvien vairāk? Ko tas līdz, ka mūsu jaunatne apliecināja un apliecina drosmes brīnumus? Ko tas līdz, ka visās mūsu zemes malās bija varoņdarbi, līdzvērtīgi slavenākajiem, kas minēti vēsturē? Tas viss ir kalpojis vienīgi mūsu ieģrūšanai vēl dziļākā bezdibenī. Dieva žēlastības atnākšanas priekšvakarā vajadzēja būt pacietīgiem, bet mums pacietības pietrūka [...] Diemžēl mēs neprotam strādāt! Kauties, lieliski cīnīties, nomirt, uz to vienmēr esam gatavi; taču uzcītīgi strādāt, ilgstoši, bez trokšņa un uzslavām, strādāt varbūt ne priekš sevis, tas mums ir par daudz. Veltīgi mēreni noskaņotā daļa atkārtoja, ka vajag mācīties un piemēroties nākotnei, ka jānostiprina tautas organisms; sākumā tas tika uzklauts, pēc tam tika saukts, ka ērtāk un patīkamāk ir izmēģināt laimi un iet kaut nāvē. Tika noraidīti tie, kuri apgalvoja, ka šodien tēvzeme no mums pieprasa nevis nāvi, bet dzīvību. Mums vienmēr ir bijis un būs materiāls mocekļiem, taču benedikīniešu celmlaužu mums trūka un trūkst.”⁶⁰

Šie rūgtie, dziļie un par poļu tautas rakstura labu pazīšanu liecinošie vārdi ne reizi vien vēl parādīsies diskusijā par poļiem, poliskumu, poļu nestajiem upuriem, ne vienmēr galēji nepieciešamajiem “akmeņiem pret cietoksni”.⁶¹

Skumjš ir Latgales atainojums pēc sacelšanās: “Paliks drupas, šur un tur kādi dzīvi palikušie kā noklīdušas avis, paliks postaža, materiālas un morālas drupas, apspiešana, kādu grūti iedomāties, trūkums, nevarība, visa poliskā apslāpēšana, visa katoliskā iznīdēšana vai vismaz ierobežošana, jebkādu sirdsapziņas pēdu izdzēšana [...] visderdzīgākā nebrīve. [...] Miers tik pasliktinātā stāvoklī paredz mums lēnu nomiršanu.”⁶² Cik pareģojoši bija šie vārdi, drīz parādīja laiks. Bruņota cīņa Latgales poļu iedzīvotājiem bija patiesa politiska pašnāvība, darbība, kas maksāja nāves spriedumus, labākā gadījumā – muižas konfiskāciju, kontribūciju, izsūtīšanu uz Sibīriju. Sacelšanās rezultāts karalistē bija savādāks nekā Latgalē, kuras iedzīvotāji varēja garīgi solidarizēties ar sacelšanās dalībniekiem karalistē, taču sadarboties ar tiem bija liels risks. Ja centrālajās poļu zemēs janvāra sacelšanās uzskatāma par patriotisma izvirdu-

mu, nesamierinātības demonstrējumu par svešiniekiem savā zemē, tad tālajā Latgalē, ievērojot ģeogrāfisko atrašanos aiz Daugavas, tā nevarēja tikt uzskatīta par nopietnu politisku aktu un bieži tiek dēvēta pat par “pseidosacelšanos”.

*No poļu valodas tulkojis
Ēriks Jēkabsons*

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Pārskats sastādīts, balstoties uz: Wspomnienia z 1863 roku. *Dzwon*, 21.01.1931.; H. Tomaszewicz. Szlakiem Leona Platerra. *Nasze Życie*, 23.07.1939.; O. T. Pirms septiņdesmit gadiem. Notikumi Daugavpils apkārtnē poļu sacelšanās laikā 1863. gadā. *Latvijas Kareivis*, 01.04.1933.; Heinrihs Strods (1990). Rozruchy chłopskie we wschodniej Łotwie i Kurlandii w roku 1863 roku. W: *Zapiski Historyczne*. T. LV, Toruń, s. 105–120; Norman Davies (2005). *God's Playground. A History of Poland*. Vol. II. 1795 to the Present. Oxford University Press, p. 256–273; Bronius Makauskas (2000). *Lietuvos istorija*. Kaunas, p. 226–230; Adolfas Šapoka (red.) (1936). *Lietuvos istorija*. Kaunas, p. 469–474; Andrzej Rachuba, Jūrate Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa (2008). *Historia Litwy. Dwugłos polsko-litewski*. Warszawa, s. 307–314; Aron Schneider (2002). K voprosu o vliianii pol'skogo vosstaniia 1863 g. na krestianskoe dvizhenie v Latgalii. *Humanitāro Zinātņu Vēstnesis*, 1, 99.–106. lpp.; u.c.
- ² 1863. gadā notiekošajam procesam rakstā tiek lietots apzīmējums “poļu sacelšanās”, kaut arī lietuviešu historiogrāfija pauž viedokli, ka Lietuvas teritorijā runa ir par lietuviešiem, kam daļēji var piekrist.
- ³ Arī 1831. gada sacelšanās laikā tai bija atskaņas mūsdienu Latvijas teritorijā (piemēram, sk.: Ž. Kalva [Karlsons] (1940). 1831. gada poļu nemieru atskaņas Kurzemē. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 235.–248. lpp.), bet no Liksnas muižas īpašnieku dzimtas bija cēlušies un šajā muižā bērnību pavadījusi “poļu Žanna d'Arka” – viena no spilgtākajām sacelšanās varonēm Emīlija Plātere, kura lietuviešu historiogrāfijā dažkārt tiek uzskatīta par piederīgu Lietuvai (tur darbojās viņas komandētā nemiernieku vienība).
- ⁴ Twierdza Dyneburska w 1863–1864 r. (ze wspomnień więźnia stanu Alfreda Romera). *Nasz Kraj*, 22.01.1920.
- ⁵ Erik Jekabson (1993). Stosunki polsko-łotewskie na przestrzeni dziejów. W: Edward Walewander (red.). *Polacy na Łotwie*. Lublin, s. 31.
- ⁶ Lielākā daļa darbā izmantoto avotu nav tikusi izmantota nevienā no vēsturnieku darbiem par janvāra sacelšanos Lietuvas teritorijā. Kazimeža Bujņicka atmiņu izdevuma (*Pamiętniki (1795–1875)*). Wstęp i oprac. Paweł Bukowiec. Kraków, 2001) recenzijā, kuras autore ir Jolanta Sikorska-Kuļeša (*Kwartalnik Historyczny*, 2003, 3, s. 140), sakarā ar

1863. gada aprīļa notikumiem izmantoti vienīgi Staņislava Manteifeļa-Zēģes (*Manteuffel-Szoęge*) atmiņu fragmenti.

- ⁷ [Ludwika Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich. Przegląd Poznański*, 1863, s. 221–240.
- ⁸ “Vēstuļu” (*Listy*) rokraksta versija glabājas: Biblioteka Polska w Paryżu, sygn. 545.
- ⁹ Ludvika Hipolita Plātere (1821–1897) – Juzefa un Antoņinas (dzimusi Peresvita-Soltana) Broelu-Plāteru (Augusta Hiacinta Krāslavas līnijas) vecākā meita. Sk.: Szymon Konarski (1967). *Platerowie*. Buenos Aires; Paryž, s. 113. Plātere bija literāte, sarakstījās ar Mihalu Grabovski, autore lugām: *Dramat bez nazwy* (Kraków, 1893, iespiesta arī laikrakstā *Przegląd Polski*, 1875, s. 173–286, otrā balva laikraksta konkursā) un *Wybrana* (Poznań, 1903, par Žannu d’Arku). Sk.: Ludwik Simon (1971). *Bibliografia dramatu polskiego 1765–1939*. T. 2, Warszawa, s. 711. Pieccēlienu luga *Dramat bez nazwy* bija veltīta brāļa Leona dzīvei un nāvei. Nesen atklātajā Gustava Manteifeļa darbā (*Zarysy z dziejów krain dawnych inflanckich czyli Inflant właściwych (tak szwedzkich, jako i polskich), Estonii z Ozyliq, Kurlandii i Ziemi Piltyńskiej*. Wstęp, redakcja i opracowanie tekstu Krzysztof Zajac. Kraków, 2007, s. 202) šis teksts kļūdaini pierakstīts K. Bujnickim (drukas kļūda). Kopš 19. gs. 40. gadiem Plātere publicēja rakstus arī Latgales reģionālā izdevumā “Rubon”. Plāteres lugu rokraksti glabājas: Biblioteka Narodowa, sygn. 2281. Pašlaik sagatavošanā ir jauns *Dramat bez nazwy* izdevums ar plašu ievadu par Ludvikas Plāteres dzīvi un darbību.
- ¹⁰ Leons Joahims Blažejs Broels-Plāters (nevis Plāters-Ziberks, kā viņa uzvārdu ar citu Plāteru dzimtas atzaru identificē S. Kenevičs (Stefan Kieniewicz (1983). *Powstanie Styczniowe*. Warszawa, s. 492) un atkārtu J. Sikorska-Kuļeša savā recenzijā), dzimis 1836. gadā, sacelšanās dalībnieks. Mācījies Rīgā un Jelgavā. Pēc pilngadības sasniegšanas dzīvoja Kazanovas muižā, kur nodibināja virpošanas darbnīcu. Sacelšanās dalībniekiem pievienojās ne uzreiz, bet, būdams cilvēks ar izteiktu goda izjūtu, centās izpildīt viņam uzlikto pienākumu. Leonam Plāteram veltīti daudzi darbi un atmiņas (neskaitot tuvinieku – Ludvikas un Eugēniūša darbus), viņa brālēna un vārdbrāļa – mācītāja Leona Plātera grāmata, kā arī, kas ir interesanti, Leons kļuva par varoni izdevumā *Pieśń lotewska na rozstrzelanie hr. L. Platery w czasie powstania w 1863 w Dyneburgu*, kas iznāca 1871. gadā Rīgā. Leons Plāters tika nošauts Daugavpilī 28. maijā/9. jūnijā no rīta. Sk.: Konarski, *Platerowie*, s. 114; Franciszka Ramotowska (1981). *Plater Leon*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 26, Kraków, s. 677.
- ¹¹ Eugēniušs Joahims Herkulans Broels-Plāters (1826–1916), galvenokārt brālim veltītu atmiņu autors: Eugeniusz Broel-Plater. *Wspomnienie z 1863 roku*. W: *Z okolic Dźwiny. Księga zbiorowa*. Witebsk, 1912; tas pats izdots kā brošūra: *Powstanie na Inflantach Polskich i śmierć Leona Platery w 1863 roku. Ze wspomnień*. Poznań, 1922.

- ¹² Kazimežs Bujņickis (1788–1878) no Dagdas – poļu literārās strāvas izveidotājs Latgalē 19. gs. vidū, rakstnieks, daudzu romānu, t.sk. arī vēsturiskā romāna par 17. gadsimtu *Pamiętniki księdza Jordana* autors, almanaha “Rubon” izdevējs, tulkotājs. Atmiņas – *Pamiętniki (1795–1875)* ilgstoši uzskatītas par pazudušām, atrastas 1999. gadā Rīgā.
- ¹³ Stanisław Manteuffel-Szoegel (1991). Ze wspomnień. W: *Inflanty, Inflanty. Wspomnienia rodzinne*. Zebr. Ryszard Manteuffel-Szoegel, opr. Zbigniew Szopiński. Warszawa.
- ¹⁴ Józef Borodzicz [Aleksander Mohl] (1911). *Pod wozem i na wozie [...] czyli kilka lat pracy duszpasterskiej na Litwie, Białej Rusi i w głębi Rosji*. Kraków; Józef Borodzicz (1911). *Kartka z dziejów Inflant Polskich*. Chrzanów.
- ¹⁵ Antonijs Riks (*Ryck*) – Krievijas armijas poručiks, 1863. gada ziemā atvaļinājumā. Viļakas muiža piederēja viņa māšai Aleksandrai Ļipskai un viņas vīram Janam. Gustaw Manteuffel (1879). *Inflanty Polskie*. Poznań, s. 159. Par A. Riku sk.: Manteuffel-Szoegel. Ze wspomnień, s. 30.
- ¹⁶ Bolesław Breżgo (1925). Z dziejów powstania 1863 r. na Inflantach. W: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*. Lwów, s. 4.
- ¹⁷ Dawid Fajnhauz (1999). 1863. *Litwa i Białoruś*. Warszawa, s. 165–166.
- ¹⁸ Par Staņislawu Molu sk.: Borodzicz. *Kartka z dziejów Inflant Polskich*, s. 11–12.
- ¹⁹ Dubna tolaik piederēja Urbanam Beņislavskim – Kazimeža Bujņicka znotam.
- ²⁰ Vēsturnieku darbos Juzefa Ponseta personība nav viennozīmīgi konstatēta. Saskaņā ar D. Fajnhauza hipotēzi (Fajnhauz. 1863. *Litwa i Białoruś*, s. 120) tas varēja būt Kazimeža Girdvojna (1843–1926) – Inženieru karaskolas Pēterburgā klausītāja pseidonīms. Viņš tika iecelts par sacelšanās vadītāju Rēzeknes un Daugavpils apriņķī. Tomēr 1863. gadā šim cilvēkam bija nepilni 20 gadi. J. Geištora atmiņās (Jakub Gieysztor (1921). *Pamiętniki*. T. 1, Wilno, s. 261) atrodams Ponseta portrets, turklāt viņš identificēts tieši kā Juzefs Ponsets. Viņa kā samērā nobrieduša vīrieša un harismātiska pavadinātāja literāro tēlu radījusi Plātere savā darbā *Dramat bez nazwy*. Tādējādi var pieņemt, ka Girdvojns un Ponsets tomēr ir atšķirīgas personas. Par pseidonīmu neko neraksta arī redaktori, kas izstrādājuši šķirkli par Girdvojnu: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 7, Kraków, 1948–1958, s. 476.
- ²¹ Dubnā dzīvoja Kazimeža Bujņicka mazmeitas – Marijas (dzimusi Bujņicka) un Urbana Beņislavsku meitas: Aneļa (Jana – Gustava brāļa sieva), Helēna un Marija (abas precējušās ar brāļiem Zaļevskiem) un Ludvika.
- ²² Zigmunts Bujņickis (ap 1825–pēc 1878) – Krievijas armijas kavalērijas kapteinis. Viens no nedaudzajiem brīvprātīgajiem Latgalē, kuram bija militārā sagatavotība.
- ²³ Ryszard Mienicki (1924). Sprawozdanie witebskiego gubernatora o powstaniu w Inflantach w r. 1863. *Ateneum Wileńskie*, 5–6, s. 240–241.

- ²⁴ Borodzicz, *Pod wozem i na wozie*, s. 199. Višķos notikušā detalizēts apraksts 199.–203. lpp.
- ²⁵ Vladislavs Soltans (1824–1900). Sk.: Gieysztor, *Pamiętniki*, s. 254, 410; Fajnhauz, *1863. Litwa i Białoruś*, s. 138.
- ²⁶ Par to, ka sacelšanās dalībnieku vienības faktiskais komandieris bija Bujņickis, liecina šādi avoti: List Ludwiki Platerówny do Sołtanów. W: Konarski. *Platerowie*, s. 210–211 (dodatek XXI); E. Broela-Plātera atmiņu fragments – Wspomnienia z roku 1863, passim; Manteuffel-Szoegel. *Ze wspomnień*, s. 46; Gieysztor. *Pamiętniki*, s. 410. Daudzkārt netieši tas parādās Zigmunta tēva atmiņās (Bujnicki. *Pamiętniki*, passim). Uz to norāda arī fakti: Zigmunta Bujņicka sievas Anetes, dzimušas Šnederes, izsūtīšana uz Tambovu (vai Harkovu), muižas konfiscēšana, Zigmunta emigrācija (zibenīgā bēgšana) uz Parīzi. Zinātniskajos darbos (D. Fajnhauz, S. Kieniewicz, S. Łaniec) kā sacelšanās dalībnieku vadītājs Bujņickis nav pieminēts vispār, tāpat nav minēta viņa dalība kustībā un kā vienīgais komandieris ir nosaukts Leons Plāters.
- ²⁷ Karolīna Bujņicka, dzimusi Sokolovska, nomira Dagdā dažas dienas pirms sacelšanās sākuma.
- ²⁸ Bujnicki. *Pamiętniki*, s. 228.
- ²⁹ Z. Bujņickis paliek Parīzē, pirms 1869. gada vēršas Franču-poļu komitejā, lūdzot piešķirt sev finansiālu atbalstu. – Rękopis Biblioteki Narodowej, sygn. 419.
- ³⁰ Boļeslavs Bujņickis (1815 – pēc 1878) – Daugavpils apriņķa tiesas priekšsēdētājs, Kazimeža Bujņicka vecākais dēls, Luknas muižas mantinieks Rēzeknes apriņķī, neprecējies.
- ³¹ Tādu apzīmējumu lieto Ē. Jēkabsons. Sk.: Erik Jakobson (1994). *Zarys historii stosunków polsko-łotewskich*. W: *Kultura polska na Łotwie*. Ryga, s. 8.
- ³² Bujnicki. *Pamiętniki*, s. 123.
- ³³ E. Plāters (Wspomnienie z 1863 roku, s. 103) piemin viņu vārdus. Tie bija stārstas Citovičs, sikais muižnieks (šļahtičs) Ņiseckis, kalps Zablockis, sulainis Antonijs un pavārs Jans (jeb Jānis – *tulk.*) Bandura.
- ³⁴ Ramotowska. *Plater Leon*, s. 677.
- ³⁵ Leonu Plāteru Bujņickis piemin īsi, pieņemot līdzjūtīgu toni: “Zemnieku notverts un nodots varas iestāžu rokās, pirmajā nopratināšanā viņš labprātīgi atzinās, ka vadīja sacelšanās dalībnieku vienību, kas uzbruka šauteņu transportam. Cēlais jauneklis līdz ar to pats sev parakstīja nāves spriedumu, lai ar savu upuri glābtu biedrus. Jo šī varonīgā rīcība deva piesegu lidzgaiteņiem, no kuriem vienam izdevās aizbēgt uz ārzemēm, pārējie netika atklāti” (Bujnicki. *Pamiętniki*, s. 138–139). Bujņickis, protams, nesaka, ka tas, kurš aizbēga uz ārzemēm, ir Zigmunts, viņa paša dēls. Eifēmismi un deskriptīva rakstura apraksti aizstāj precīzus apzīmējumus, veikli piesedzot neērtus faktus. Līdzjūtība kopā ar izpratni Leona pašatdevei ir aizsegs neatklātajai patiesībai par dēla apkaunojošo rīcību, tam, ka dēlam nepietika drosmes uzņemties atbildību par paša vadītu akciju.

- ³⁶ Broel-Plater. Wspomnienia z roku 1863, s. 104.
- ³⁷ Turpat, 105. lpp.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Par ļoti bargajiem spriedumiem, ko krievu tiesas piesprieda sacelšanās dalībniekiem, zinātniskajā konferencē *Losy zesłańców postyczniowych w Imperium Rosyjskim* Ļublinā 2006. gada 15.–16. novembrī runāja profesors Zbignevs Vujciks.
- ⁴⁰ Gan Bujņickis, gan pats Plāters kā nāvēssoda izpildes datumu atzīmē 27. maiju. Leona brālis pat min laiku – plkst. 11 priekšpusdienā. Vēlāks datums tomēr redzams Plātera piemiņas plāksnē.
- ⁴¹ Manteuffel-Szoegel. *Ze wspomnień*, s. 45.
- ⁴² Viens no iespaidīgajiem noziegumiem bija uzbrukums Kazimeža Plātera muižai Krāslavā. Saimnieks gandrīz tika sacirsts ar cirvi. Bujņicka atmiņās (*Pamiętniki*, s. 139 un tālākās), kurās autors daudz vietas velta 1863. gada asiņainajiem notikumiem, atrodam daudzus satracinātu zemnieku drausmīgas vardarbības un noziegumu aprakstus.
- ⁴³ Kieniewicz. *Powstanie Styczniowe*, s. 492.
- ⁴⁴ Borodzicz. *Pod wozem i na wozie*, s. 196–198.
- ⁴⁵ Dzimtībušanas atcelšanas apstākļi 1863. gada martā un aprīlī, kad Krievijas valdība izsludināja dekrētus par zemes izpirkšanu bez muižas piekrišanas un sacelšanās dalībnieku muižu konfiscēšanas sagatavošanu, sevišķi iespaidoja zemniecības izšķirošo lomu sacelšanās likvidēšanā Latgalē. Kad bagātā muižniecība pretojās Polijas Pagaidu valdības 1863. gada 1. aprīļa lēmumam, kas aizliedza muižniecībai ievākt klausas un nodevas, poļu nacionālās atbrīvošanās cīņa un Žečpospolitas atjaunošanas iespēja zemniekiem sāka asociēties ar kungu varas nostiprināšanos un vēl lielāku apspiešanu. Uzstāšanos pret Krieviju zemnieki uzskatīja nevis par nacionālās atbrīvošanās mēģinājumu, bet, tieši pretēji, par kungu mēģinājumu iegūt privilēģijas un varu pār zemnieku masu. Savukārt Krievijas valdības skaļie solījumi pastiprināja nepatiku pret “tirāniem” no blakus esošās sētas.
- ⁴⁶ [Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich*, s. 221–222.
- ⁴⁷ Adam Chajewski (1997). Sytuacja Polaków na Łotwie. *Myśl Polska o Kresach*, nr. 11.
- ⁴⁸ Targovica – apdzīvota vieta (miests) Ukrainā, kurā 1792. gada 14. maijā tika izveidota t.s. Targovicas konfederācija, kuras mērķis bija gāzt Varšavā pieņemto 3. maija konstitūciju ar Krievijas intervences palīdzību. – *Tulkotāja piezīme*.
- ⁴⁹ Poselenije (krievu val.) – apmetne, apmešanās vieta. – *Tulkotāja piezīme*.
- ⁵⁰ [Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich*, s. 224.
- ⁵¹ Kombuļi bija Juzefa un Antoņinas Plāteru ģimenes dzimtīpašums, sacelšanās laikā tur dzīvoja māte – Antoņina, dzimusi Soltana (1800–1871), kopā ar neprecētajām meitām: Ludviku, Helēnu, kā arī dvīnēm Juzefu un Stefāniju. Viesošanos Kombuļos vēl pirms sacelšanās piemin B. Ļimanovskis. Sk.: Bolesław Limanowski (1957). *Pamiętniki 1835–1870*. Warszawa, s. 204–206.

- ⁵² Kazimežs Plāters (1798–1863), Augusta Hiacinta un Annas, dzimušas Ževuskas (*Rzewuska*), dēls, Kombuļu Plāteru onkulis. Savu vecpuiša dzīvi viņš veltīja mantas vākšanai. 1863. gadā to izlaupīja zemnieki un krievi. Nomira mokās no iegūtajiem ievainojumiem.
- ⁵³ [Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich*, s. 224–225.
- ⁵⁴ Bujnicki. *Pamiętniki*, s. 130.
- ⁵⁵ [Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich*, s. 223.
- ⁵⁶ Turpat, 227. lpp.
- ⁵⁷ Avota tekstā šeit tiek lietots nicinošs apzīmējums *czerni*, kas jau kopš viduslaikiem aristokrātijas un muižniecības retorikā nozīmēja tumšu, mežonīgu zemnieku masu. – *Tulkotāja piezīme*.
- ⁵⁸ [Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich*, s. 227.
- ⁵⁹ Turpat, 231. lpp.
- ⁶⁰ Turpat, 234. lpp.
- ⁶¹ *Kamieniami na szaniec* (poļu val.) – sakāmvārds, kas tieši nozīmē: Ar akmeņiem pret cietokšņa valni. Ar to domāta neadekvāta līdzekļu izvēle cīņai pret nesalīdzināmi spēcīgāku pretinieku. – *Tulkotāja piezīme*.
- ⁶² [Platerówna]. *Listy z Inflant Polskich*, s. 235.

ACCOUNTS OF THE EVENTS OF THE YEAR 1863 IN THE INFLANTY (LATGALE)

Dorota Samborska-Kukuć

Dr. hab. hist., Professor, Chair of the Polish Age of Enlightenment, Positivism and New Poland, University of Lodz
E-mail: ddsk@wp.pl

Using unique and unknown sources from Poland, which are new for the history of Latvia, the article highlights the position, reaction and social situation of the Polish nobility in Latgale in the uprising of 1863. The author reflects mentality of the Polish nobility during the period, reveals unknown facts about the history of Latvia and Latgale, which provide a rich description of the nature of local uprisings, including analysis of the causes and consequences. The introduction offers a brief translator's preface to the general events of the uprising in Latgale.

Key words: Latgale, Polish nobility, Polish uprising, Russian authorities, peasantry.

Summary

The Polish uprising of 1863 in the Inflanty voivodeship was neither widely discussed nor particularly productive. Apart from preparatory conspiracies in a few estates, major events included the assault at a forest near Krasław (Krāslava), organised by Zygmunt Bujnicki, an ex-military who commanded over 50 volunteers, in which a consignment of armaments was seized, with a few casualties on the part of the escort. The defendant in that case, however, was not the actual leader of the bunch, but a lesser figure, one Leon Plater (1836–1863), a local aristocrat by birth. He pleaded guilty, was thrown into the Dünaburg fortress and presently shot dead by a firing squad.

All available data on these occurrences, apart from documentation, have been sourced from memoirs and oral accounts provided by witnesses and participants, including those by Ludwika and Eugeniusz Plater, sister and brother to the court-martialled soldier, the leader's father Kazimierz Bujnicki, Aleksander Mohl and Stanisław Weyssenhoff. It transpires from these writings that the uprisings in the Inflanty voivodeship territory were a Russian provocation, while their instigator Józef Ponset may have been a conman, possibly a spy. The revolt was immediately stifled, with the help of local peasantry, particularly Orthodox schismatics, who supported the Russians in their acts of destruction by ambushing insurgents, demolishing estates and brutally murdering the local gentry immediately after the Krasław events. The accounts under scrutiny, detailed, dramatic and unedited, testify to the martyrology of the Polish families inhabiting the Latgale region, people who lost everything due to a suicidal act of rebellion.

The examined sources bear out historical accounts of “pseudo-uprising” (cf. E. Jekabson), whereby the occupant made deliberate use of Polish patriotism and political naivety in order to expel Polish noblemen from Latgale, hence the Platers, associated with the previous uprising, clever use of Romanticism slogans, a sly demagogue and a culmination of the apocalypse in the form of subornation of the peasants under the post-enfranchisement conditions.

Iesniegts 24.07.2012.